Kurtide folkloori liigi- ja žanriteooria

Liina Paales

Kurtide rahvaluule liikide ja alaliikide nimetused ei lähtu kurtide kogukonnast ja viipekeelest, vaid on folkloristide määratlus ja põhinevad verbaalsel keelel. Ameerika ja Briti autorid on kasutanud sealse kurtide folkloori žanride kirjeldamisel erinevaid nimetusi, mistõttu on ka ingliskeelne terminoloogia mitmekesine.

Võrreldes eesti folkloristikaga esineb kurtide folkloori klassifitseerimisel erinevusi selles, milliseid ilminguid folklooriks pidada. Nii on kurtide pärimuse alla kaasatud näiteks viipekeelne luule (Smith 2005: 9) ja karikatuurid kurtidest (Carmel 1996: 198).
Eesti kurtide folkloori puhul ei ole eestikeelsete vastete leidmise probleemi traditsiooniliste rahvaluuleliikide ja žanride puhul, mis on olemas ka kuuljate rahvaluules. Keerulisem on leida termineid viipekeele fonoloogilise süsteemi tasandil loodavate keelemängude (viipepärimuse erinevad liigid) tähistamiseks, mille kirjeldamise ja analüüsi traditsioon puudub.

Järgnevalt tehakse uurijatepõhine kokkuvõte ingliskeelsest kurtide folkloori liigi- ja žanriterminoloogiast koos eestikeelsete vastetega.

Simon J. Carmel nimetab järgmisi liike, žanre ja jututeemasid: (kurtide) naljad *((deaf) jokes*), anekdoodid *(anecdotes),* mõistatused *(riddles),* uskumused *(beliefs),* lood *(stories, folktales*), isklikud kogemusjutud *(personal-experience narratives),* pajatused kurtidest isikutest *(lore about deaf persons),* pajatused kuulsatest kurtidest ja kurtidega seotud tähelepanuväärivaist kuuljatest isikutest *(legends about notable deaf peole and notable hearing peole involved with deaf/Deaf legends),* mängud *(games),* kurtide karikatuurid *(deaf cartoons)* (Carmel 1996).

Susan D. Rutherford toob välja järgmised kurtide folkloori liigid ja alaliigid: tähtpäevad *(celebrations),* kombed *(customs),* rahvapoeesia *(folk poetry),* rahvapärased ütlused *(folkspeech),* mängud *(games),* naljad *(jokes),* pajatused *(legends),* luule *(poetry),* mängud *(plays),*viipenimed *(naming practices),* rituaalid *(rituals),* viipemängud *(Sign plays),*jutud *(stories),* fantaasialood *(tall tales),* ameerika viipekeele ajaloo teemalised tekstid *(works of ASL history)* (Rutherford 1988).

Nancy Frishberg nimetab ABC-lugusid (ka tähestikulood, lood A-st Z-ni) (*ABC stories (alphabet stories, A-to-Z stories)),*1-2-3-lood *(1-2-3 stories)*, games (*mängud)*, viipenimed *(names in signs)*, narratiivid *(narratives)*, suulised naljad *(verbal jokes)*, visuaalsed naljad *(visual jokes)* (Frishberg 1988).

Stephanie A. Hall eristab kurtide pärimuses karnevale *(masquerades, masquerad parties)*, nalju *(jokes)*, lugusid *(stories, traditional stories)*, tähtpäevi (*celebrations*), mänge *(games)*, mõistatusi *(riddles)*, viipemänge *(sign plays)*, isiklikke kogemusjutte *(personal experience narratives)* (Hall 1991).

Karen Baldwin erinevate jutužanridena välja kurtide nalju (*deaf jokes)*, lugusid *(deaf tales)*, pajatusi *(deaf personal legends)*, naljajutte *(joke narratives)*, isiklikud naljalood (*personal anecdotes*), isiklikud kogemuslood *(personal experience narratives / personal narrative)*, väljamõeldud lugusid *(fictive narrative)* (Baldwin 1982).

Rachel Sutton-Spence nimetab oma raportis viibeldud jutte (*signed narratives*), keelemänge (*language games*), briti viipekeele huumorit (*BSL humour*), briti viipekeelseid tabusid ja viisakusväljendeid (*tabloos and politeness in BSL*), kooliõpilaste poolt kasutatavat briti viipekeele loovat kasutust ja keelepärimust (*the creative language and language lore of BSL*), viipenimesid (isiku- ja kohanimed, nädalapäevade, kalendrikuude ja tähtpäevade nimetused) (Sutton-Spence 2006(?)).

Jen Smith loetleb oma küsitluskavas järgmisi kurtide folkloori liike, žanre ja jututeemasid: ABC-lood (*ABC stories*), ühe sõna lugu (*one word story*), ühe käekuju lood (*one handshape sories*), numbrilood (*number stories*), keelemängud (*language games*), jutud kurtide ja kuuljate ajaloolistest suhetest (*stories about history of Deaf and hearing relationship*), naljad inglise keele ja kurdi kirjutamisoskuse kohta (*jokes about English and Deaf writing skills*), jutud kurtide suutlikkusest (*stories about Deaf Can*), grupinarratiiv (*group narrative*), etümoloogiad, viibete taustalood (*etymology – stories behind signs*), lood sellest, kuidas kurt saab teavet maailmas toimuva kohta (*stories about how Deaf accessed information about what goes in the world*), müüdid (*myths*), lood esimesest kurtide klubist, koolist, kirikust jne (*1st Deaf club, school, church etc*), mängud koolis perioodil, mil viiplemine ei olnud lubatud (*games at school when signing wasn't allowed*), isiklikud kogemuslood (*personal narratives*)

(Smith 2005: 60-61).

Kurtide pärimuse ühe kategooria jaoks, mis hõlmab keelemänge, on Simon J. Carmel loonud termini *signlore* (eesti k viipepärimus), mida defineerib järgmiselt: *Viiplejad kombineerivad loovalt käekuju ja liigutusi, et luua moonutatud viipeid või viipekalambuuri ja teisi huumorikaid sõnamuutusi* (Carmel 1996: 199).

Viipepärimuse alaliikidena on S. J. Carmel algselt välja toonud viipemängud (*sign play*), sõrmendtähestiku- ja numbrilood (*manual alphabet and number stories*), viipekeelne luule (*sign poetry*), viipekeerdküsimused („*catch" sign riddles*), viipekalambuur (*sign puns*), viipenimed (*name signs*) jpt vormid (Carmel 1996: 198).

Hiljem on S. J. Carmel viipepärimuse žanrinimistut korrigeerinud (Smith 2005 : 3) ja esitanud järgmise loetelu:

- metamorfoos (*metamorphosis*) (üks viibe muutub sujuvalt teiseks)
- topeltsõrmendus (*double fingerspelling*) (sama sõna sõrendatakse üheaegselt mõlema käega või sõrmendatakse sõna korrektselt ühe käega õigetpidi ja teise käega tagurpidi
- sümbolviiped (*symbolic signing on the hand*) (tervikfraasi väljendamine ühe viipena).
- ameerika viipekeeles on ilmselt tuntuim ILY-viibe (I LOVE YOU).
- sõrmendtähestikulood (*manual alphabet stories)*:
- numbrilood (*number stories*)
- viipenimed (*name signs*) kuulsate kurtide ja kuuljate tähistamiseks (vt ka eesti
- viipenimesid: http://haldjas.folklore.ee/rl/era/nt/PF9/index.html.
- viipekalambuur (*signed puns*)

S. J. Carmel on veendunud, et just viipepärimuse kolmemõõtmeline ruumiline ja visuaalne olemus eristab kurtide folkloori kuuljate omast ja seepärast ei ole viipepärimuse žanrid, tundmata viipekeele iseärasusi, kuuljale mõistetavad (Smith 2005: 3).

Keeleteadlased **Edward S. Klima ja Ursula Bellugi** on ameerika viipemänge lingvistilisest aspektist klassifitseerinud veelgi detailsemalt (Klima, Bellugi 1979).

Kokkuvõte kurtide pärimusliikidest ameerika ja briti autorite põhjal on esitatud alljärgnevas

tabelis. Jutupärimuse puhul on autorid nimetatud järgmisi teemasid: kuulsad kurdid, kurtidega seotud kuulsad kuuljad, viipekeele ajalugu, kurtide ja kuuljate suhted, verbaalse keele oskus, kirjutamisoskus, kurtide suutlikkus, lood viibete kujunemisest, kurdid ja info, kurtide ajaloos olulised saavutused (esimene kool, klubi jne) jt.

Tabel 1. Kurtide folkloori liigid ja žanrid

Kurtide folkloori liigid ja žanrid
JUTUD Naljad, anekdoodid, isiklikud kogemusjutud, pajatused, fantaasialood
MÕISTATUSED
ÜTLUSED
VIIPEPÄRIMUS Sõrmendtähestiku lood, numbrilood, viipenimed, viipemängud, ühe sõna lood, ühe käekuju lood, viipekeerdküsimused, viipekalambuur, metamorfoos, topeltsõrmendus, sümbolviiped jt
USKUMUSED
TÄHTPÄEVAD
KOMBED
MÄNGUD
VIIPEKEELNE LUULE
KARIKATUURID KURTIDEST

Kirjandus

Baldwin, Karen. 1982. The Lumberjack and the Deaf Tree. Images of the Deaf in Folklore Narrative. - *Kentucky Folklore Record* 28, pp 6–11.

Carmel, Simon J. 1996. Deaf Folklore. – *An Encyclopedia of American Folklore*. Ed by J. Harold Brunvand. New York: Garland Publishing, pp 197-200.

Frishberg, Nancy Yo. 1988. Signers of Tales: The Case for Literary Status of an Unwritten Language. – *Sign Language Studies* 59, pp 149-170.

Hall, A. Stephanie. 1991. Door into Deaf culture: Folklore in an American Deaf social club. *Sign Language Studies* 65, pp 421–428

Klima, Edward, Ursula Bellugi. 1979. *The Signs of Language*. Cambridge: Harvard University Press.

Rutherford, Susan Dell. 1988. The Culture of American Deaf People. – *Sign Language Studies* 59, pp129-147.

Smith, Jen. 2005. *British Deaf Folklore.* Bsc Thesis. Manuscript. Bristol University. Käsikirja koopia saadud autorilt.

Sutton-Spence, Rachel & Woll, Bencie 1999. *The Linguistics of British Sign Language. An Introduction.* Cambridge: Cambridge University Press.